

УДК 657.63:658.14/.17.011.7](477)

ПРИЧИНИ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ ПІДПРИЄМСТВА ТА ПОШУК ШЛЯХІВ ЇЇ ПОДОЛАННЯ СЛУЖБОЮ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ

Н. Москаль

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79000, м. Львів, просп. Свободи, 18*

Під фінансовою кризою підприємства розуміємо такий його стан, для якого характерна фінансова неспроможність забезпечити нормальне функціонування. При цьому виникає ризик банкрутства. Основною причиною фінансової кризи підприємства є неспроможність його управління своєчасно відреагувати на негативні зовнішні та внутрішні чинники. Метою внутрішнього аудиту на підприємстві, що перебуває у фінансовій кризі є підвищення достовірності обліку та звітності, збільшення ефективності управлінської, контрольної та обліково-аналітичної систем, пошук ресурсів покращення фінансового стану.

Ключові слова: фінансова криза підприємства, управління, внутрішній аудит, аналіз, банкрутство, санація, ліквідація.

Діяльність підприємства, як відкритої системи, в умовах ринку залежить від багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів. Вплив одних факторів стимулює розвиток та підвищення ефективності функціонування підприємства, вплив інших погіршує умови діяльності та створює кризові ситуації.

На макро-економічному рівні процес створення, розвитку, занепаду та ліквідації підприємства загалом є позитивним процесом, оскільки багато підприємств одночасно знаходяться на різних етапах свого функціонування. Припинення діяльності менш ефективних підприємств обумовлене конкурентним відбором, призводить до перерозподілу ресурсів, які ним використовувались, до більш ефективних підприємств.

На мікро-економічному рівні, зокрема, на рівні конкретного підприємства, зниження ефективності діяльності та загроза її припинення, зазвичай, оцінюється як негативне явище керівництвом, персоналом та власниками підприємства. Рішення та дії зацікавлених у продовженні діяльності та розвитку підприємства осіб спрямовуються на подолання кризових явищ.

Підприємство, як динамічна соціально-економічна система, характеризується організаційною структурою, технологією, якісним та кількісним складом персоналу, а також процесами постачання, виробництва, збуту. Кожен з цих елементів окремо, або одночасно кілька елементів можуть характеризуватись кризовими явищами. Проте, не залежно від причини та виду кризи, вона

призводить до зростання витрат чи скорочення доходів, як наслідок – до нестачі фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення нормального функціонування. Тому вважаємо доцільним кризу, характерну для окремого підприємства визначати загалом як фінансову кризу з подальшою класифікацією причин її виникнення.

О.О. Терещенко подає наступне визначення фінансової кризи: «Під фінансовою кризою розуміють фазу розбалансованої діяльності підприємства та обмежених можливостей впливу його керівництва на фінансові відносини, що виникають на цьому підприємстві» [1], та пропонує класифікувати її за трьома параметрами: джерелами виникнення, видом та стадією розвитку кризи.

З.Є. Шершньова та С.В. Оборська розглядають фінансову кризу, як один з видів криз поряд із кризою збуту, кризою постачання, виробничо-технічною кризою, кризою управління персоналом, організаційною кризою [2, 8]. На нашу думку, фінансова криза є наслідком, результатом кризи збуту, постачання чи інших видів криз.

Поняття криза загалом відображає економічну сутність негативних тенденцій діяльності підприємства, проте, може застосовуватись до різних явищ і процесів, які не спричиняють загрози припинення існування підприємства, або які не можуть бути виміряні та оцінені. Застосовуючи термін «фінансова криза підприємства» маємо на меті виділити з усіх видів кризових явищ лише ті, які призводять до фінансової неспроможності підприємства забезпечити нормальне функціонування. Нормальним є функціонування внаслідок якого досягаються основні цілі підприємства щодо прибутків, рентабельності, обсягів виробництва та збуту.

Пропонуємо виділити такі основні причини фінансової кризи підприємства – скорочення попиту, розробка нових технологій, зростання цін на ресурси, неефективна організація діяльності.

Скорочення попиту на продукцію чи послуги підприємства може відбутись внаслідок зміни потреб та вподобань споживачів, створення товарів-замінників з кращими властивостями, спаду кон'юнктури в економіці в цілому, зменшення купівельної спроможності населення. Ці явища викликають фінансову кризу лише тоді, коли підприємство не має достатньо мобільних ресурсів, щоб пристосуватись до нових вимог попиту. Посилення конкуренції, впровадження нових стратегій збуту та маркетингових заходів конкурентами також може значно скоротити попит на продукцію підприємства. Наслідком є зменшення доходів від реалізації, зростання залишків продукції на складах, зменшення кількості замовлень на продукцію, витрати перевищують доходи, обігових коштів недостатньо для сплати поточних зобов'язань.

Розробка та впровадження нових технологій підвищує ефективність діяльності підприємств, які мають достатньо фінансових ресурсів щоб застосувати їх у виробництві. Ці підприємства отримують конкурентні переваги порівняно з іншими, які втрачають своїх покупців. Неможливість впровадити новітні розробки, модернізувати виробничі потужності або ж створити нові, може призвести до гострої фінансової кризи. Продукція стає неконкурентноздатною.

Зростання цін на ресурси, або ускладнення процесу постачання ресурсів призводить до зростання витрат та вимагає проведення комплексних заходів щодо пошуку нових постачальників, нових способів постачання, заходів щодо економії

ресурсів. Якщо керівництво підприємства не своєчасно відреагує на зростання цін на ресурси, собівартість його продукції може значно зрости порівняно з собівартістю продукції конкурентів. Зниження рентабельності продукції призводить до фінансової кризи.

Несприятливі зміни зовнішніх чинників, що впливають на підприємство, не обов'язково є підставою для виникнення фінансової кризи оскільки його керівництво може своєчасно виявити (або і передбачити) погіршення обставин зовнішнього середовища, та вчасно запропонувати відповідні заходи для зменшення чи нейтралізації впливу цих обставин. Основними чинниками більшості кризових ситуацій є не достатньо ефективна організаційна структура управління, постачання, виробництва, збуту, невідповідна обліково-аналітична система, не достатньо кваліфікований персонал. З.Є. Шершньова та С.В. Оборська називають такі найважливіші причини неефективності організаційної структури підприємства:

- взаємна невідповідність розвитку окремих підсистем;
- невідповідність чисельності та кваліфікації працівників організаційній структурі;
- помилки у визначенні пріоритетів;
- неправильне делегування повноважень;
- відсутність в організації планування, програм розвитку;
- недоліки або відсутність регламентів у роботі;
- перехід на нові управлінські технології;
- недостатня мотивація;
- несистемний характер розвитку. [2, 106]

Недоліки в організаційній структурі та управлінні створюють передумови для фінансової кризи підприємства, поштовхом до якої можуть стати негативні зовнішні чи внутрішні чинники.

Необхідно також звернути увагу на процеси та явища зовнішнього характеру, які здебільшого не спроможні викликати фінансову кризу, проте у поєднанні з іншими негативними тенденціями можуть її поглибити. До них віднесемо:

- значний рівень інфляції;
- нестабільність господарського та податкового законодавства;
- нестабільність фінансового та валютного ринків;
- посилення конкуренції в галузі;
- сезонні коливання;
- посилення монополізму на ринку;
- дискримінація підприємства органами влади та управління;
- політична нестабільність у державі.

До ознак фінансової кризи відносяться: зменшення рівня прибутковості та рентабельності; скорочення частки грошової маси в обігових коштах; зменшення платоспроможності та поточної ліквідності підприємства; збільшення собівартості готової продукції; збільшення запасів готової продукції на складах; зменшення швидкості обороту капіталу. [2, 65]

Стійкість підприємства до негативних впливів зовнішніх та внутрішніх чинників значною мірою залежить від раціональної організації та ефективного функціонування системи управління. Обліково-аналітична система створює

інформаційне забезпечення управління щодо процесів та явищ, які відбуваються на підприємстві. Контроль є важливою функцією управління, оскільки забезпечує виконання прийнятих рішень. Контроль за повнотою відображення, правильністю оцінки, групування та узагальнення інформації щодо всіх господарських операцій та аналіз цієї інформації, зазвичай, не може здійснюватись безпосередньо керівником підприємства, оскільки потребує спеціальних знань у сфері обліку. Такий контроль може проводитись головним бухгалтером, бухгалтерами, або ж контрольно-ревізійним відділом.

Зарубіжний досвід управління підприємствами свідчить про доцільність використання такого засобу контролю як внутрішній аудит. Спробуємо окреслити його місце в структурі підприємства та основні завдання.

На підставі аналізу визначень внутрішнього аудиту, поданих різними науковцями, пропонуємо окреслити його як незалежний контроль та оцінку діяльності підприємства в його інтересах, що здійснюється працівниками цього підприємства. Внутрішній аудит є одним з видів контролю та не заперечує потреби в інших його видах. Внутрішній аудит виконує не тільки контрольну функцію, але і аналітичну та прогнозу.

Основними перевагами аудиту порівняно з контрольно-ревізійним відділом є незалежність, перспективний характер та комплексність.

Важливою ознакою аудиту, яка відрізняє його від інших видів контролю є його незалежність. Досягнення бажаного ступеня незалежності внутрішнього аудиту здійснюється за рахунок його підпорядкування безпосередньо вищому керівництву підприємства та відокремлення від інших видів діяльності.

Контрольно-ревізійний відділ зазвичай перевіряє теперішній стан та результати діяльності окремих структурних одиниць підприємства, окремих працівників, тобто має поточний та наступний характер. Внутрішній аудит окрім поточного та наступного має також і попередній характер, тобто не лише оцінює плани та кошториси, але бере активну участь у плануванні, розробці стратегії шляхом подання рекомендацій та пропозицій.

Комплексність внутрішнього аудиту означає поєднання контрольних, аналітичних та консультативних функцій. Окрім контролю за діяльністю підприємства, первинною реєстрацією господарських операцій, їх обліком та звітністю, аудитор приділяє особливу увагу оцінці раціональності організації обліково-аналітичного процесу. Внутрішній аудит виконує функцію аналізу фінансового стану підприємства, результатів діяльності та перспектив розвитку. [3]

Об'єктом внутрішнього аудиту є зміни зовнішнього середовища підприємства, найперше, зміни законодавства. Аудитор приділяє достатню увагу нововведенням щодо обліку, оподаткування, звітності, державного контролю за різними видами діяльності, оцінює їх вплив на підприємство, пропонує заходи правильного їх впровадження та консультує персонал підприємства.

Зазначені переваги внутрішнього аудиту свідчать про доцільність його впровадження з метою підвищення ефективності діяльності та інформаційного забезпечення управління підприємством. Якщо підприємство має у своїй структурі контрольну службу варто поставити питання про її заміну на службу внутрішнього аудиту.

Для підприємств, що перебувають у фінансовій кризі, залучення внутрішнього аудитора може стати вагомим чинником покращення фінансового

стану. Встановлення доцільності внутрішнього аудиту для таких підприємств включає оцінку глибини фінансової кризи та оцінку параметрів підприємства.

Як уже зазначалось, наслідком фінансової кризи є неплатоспроможність підприємства, тобто, недостатність ліквідних активів для погашення зобов'язань. Несплата заборгованості може призвести до порушення справи про банкрутство та впровадження процедури санації або ліквідації підприємства. Якщо загалом активів підприємства достатньо для погашення усієї заборгованості, або ж інвестор готовий вкласти свої ресурси для покращення фінансового стану підприємства, проводиться санація. Якщо усіх активів не достатньо для погашення усіх зобов'язань проводиться ліквідація. [4]

Оцінити глибину фінансової кризи об'єктивно практично не можливо, оскільки важко усі чинники описати кількісно та виміряти їх вплив. Якщо розглянути формально даний критерій, на нашу думку, не доцільно впроваджувати внутрішній аудит у процедурі ліквідації підприємства, хоча ліквідація може тривати більше року. Якщо виникає потреба у незалежній та компетентній оцінці при ліквідації достатньо залучити зовнішнього аудитора. Для підприємств, щодо яких здійснюється санація та для інших підприємств, що перебувають у фінансовій кризі, внутрішній аудит проводити доцільно з врахуванням параметрів підприємства.

Основними параметрами підприємства є вартість активів, обсяг та види діяльності, чисельність працівників. Відповідно, підприємства можна поділити на великі, середні та малі. До малих віднесем підприємства з не значною вартістю активів та обсягом реалізації продукції (робіт, послуг), не великою чисельністю працівників. Для малих підприємств не доцільно впроваджувати внутрішній аудит, оскільки він передбачає включення до штатного розпису посади хоча б одного аудитора, обов'язками якого було би тільки проведення аудиту. З одного боку обсягів роботи було би не достатньо, з іншого, витрати на оплату праці кваліфікованого внутрішнього адитора є досить значними. Основним критерієм доцільності внутрішнього аудиту є перевищення економічних вигод над необхідними витратами.

До великих можемо умовно віднести підприємства зі значною вартістю активів, обсягом діяльності та чисельністю працівників. Якщо один з критеріїв є не значним або великим, а також якщо усі критерії мають середнє значення, підприємства умовно віднесемо до середніх. Для великих та середніх підприємств у більшості випадків доцільно впроваджувати внутрішній аудит.

Організація внутрішнього аудиту на підприємстві, що перебуває у фінансовій кризі вимагає скерування його зусиль у першу чергу на виявлення причин кризи та розробку пропозицій її подолання. Основними функціями внутрішнього аудиту будуть:

- постійний контроль за фінансовим станом підприємства;
- визначення причин фінансової кризи, оцінка їх впливу;
- контроль за достовірністю обліку і звітності;
- оцінка ефетивності організаційної структури підприємства, його облікової, контрольної та управлінської систем;
- розробка пропозицій щодо виправлення помилок та порушень в обліку і звітності, щодо раціональної організації управління обліку та контролю;

– пошук внутрішніх та зовнішніх ресурсів для покращення фінансового стану;

– аналіз можливих варіантів подолання фінансової кризи.

Достовірна оцінка внутрішнім аудитором фінансового стану підприємства, здійснена на основі перевірених та приведених у відповідність з вимогами законодавства облікових та звітних даних, є необхідною основою для пошуку шляхів виходу з кризи.

Типовими помилками обліку, на які в першу чергу звертає увагу аудитор є: відображення в балансі дебіторської та кредиторської заборгованості, термін позовної давності за якою минув, або не підтвердженої документально, активів, які фактично відсутні; не правильна оцінка активів, зокрема велика різниця між балансовою та справедливою вартістю необоротних активів. виправлення цих помилок може призвести до зміни оцінки фінансового стану підприємства.

Пропозиції аудитора щодо організації управління обліку та контролю покликані підвищити якість функціонування цих систем, створити достатні умови для запобігання помилок порушень та виявлення ознак фінансової кризи на початковому етапі її розвитку.

Отже, у процесі своєї діяльності підприємство може зіткнутися з негативними впливами зовнішніх та внутрішніх чинників, серед яких скорочення попиту, впровадження конкурентами нових технологій, зростання цін на ресурси, зміни законодавства, посилення монополізму на ринку, фізичне, моральне старіння або втрата основних засобів, конфлікт з власним персоналом. Якщо організаційна структура підприємства не достатньо ефективна, вплив цих чинників може призвести до фінансової кризи, тобто до фінансової неспроможності підприємства забезпечувати своє функціонування. Організація внутрішнього аудиту на підприємстві, що перебуває у фінансовій кризі має на меті підвищення достовірності обліку та звітності підприємства, збільшення ефективності управлінської, контрольної та обліково-аналітичної систем, пошук внутрішніх та зовнішніх ресурсів для покращення фінансового стану.

1. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: Навч. посібник / О.О.Терещенко. — К.: КНЕУ, 2000. — С. 13.
2. Шершньова З.Є. Антикризове управління підприємством: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / З.Є.Шершньова, С.В.Оборська. — К.: КНЕУ, 2004. — С. 8.
3. Соколенко В. А. Санационный аудит и финансовая несостоятельность субъектов предпринимательской деятельности: Монография / В. А. Соколенко. — Х.: Основа, 2001. — С. 154.
4. Україна. Закон. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: від 14.05.1992 (із змінами та доповненнями) № 2343. — інформаційний ресурс інтернету: <http://www.rada.kiev.ua>

**THE REASONS OF FINANCIAL CRISIS THE ENTERPRISE AND SEARCH
THE WAY ITS OVERCOMING BY INTERNAL AUDIT SERVICE****N. Moskal***Ivan Franko National University of Lviv*

Under the financial crisis the enterprise is aware of his condition, which is characterized by financial inability to ensure normal o. For such enterprises typically is danger of bankruptcy. Organization of internal auditing on such enterprises, which is in financial crisis is to increase the reliability of accounting and reporting, increasing efficiency of management, control and accounting systems, search of resources to improve financial status.

Key words: financial crisis of enterprise, management, internal auditing, analysis, bankruptcy, renovation, liquidation.

**ПРИЧИНЫ ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА ПРЕДПРИЯТИЯ И ПОИСК
ПУТЕЙ ЕЕ ПРЕОДОЛЕНИЯ СЛУЖБОЙ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА****Н. Москаль***Львовский национальный университет имени Ивана Франко
79000, м. Львов, просп. Свободы, 18*

Под финансовым кризисом предприятия понимаем такое его состояние, для которого характерная финансовая несостоятельность обеспечить нормальное функционирование. При этом возникает риск банкротства. Основной причиной финансового кризиса предприятия является несостоятельность его управления своевременно отреагировать на негативные внешние и внутренние факторы. Целью внутреннего аудита на предприятии, которое находится в финансовом кризисе есть повышение достоверности учета и отчетности, увеличение эффективности управленческой, контрольной и учетно-аналитической систем, поиск ресурсов улучшения финансового состояния.

Ключевые слова: финансовый кризис предприятия, управления, внутренний аудит, анализ, банкротство, санация, ликвидация.